

<https://doi.org/10.31891/PT-2024-4-30>

УДК 159.9:378:615.8

Тетяна ГУСЄВА

кандидат психологічних наук, доцент,
Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського
Міністерства охорони здоров'я України
<https://orcid.org/0000-0002-1168-719X>
e-mail: gysevatz@tdmu.edu.ua

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ – ФІЗИЧНИХ ТЕРАПЕВТІВ

Стаття присвячена теоретичному аналізу психологічних особливостей формування комунікативної компетентності у студентів - фізичних терапевтів. У роботі розглядаються сучасні підходи до визначення комунікативної компетентності, її структурні компоненти: когнітивний, емоційно-оцінний та поведінковий. Проаналізовано специфіку професійного спілкування фізичних терапевтів, яка включає вербальні та невербальні аспекти взаємодії, емпатію, здатність долати бар'єри комунікації. Описано ефективні методи формування комунікативної компетентності у студентів, зокрема рольові ігри, симуляційні технології, методика зворотного зв'язку. Наголошено на важливості створення мотиваційного середовища та умов для рефлексії у процесі підготовки майбутніх фахівців з фізичної терапії та реабілітації.

Ключові слова: комунікативні навички, комунікативна компетентність, фізичні терапевти, інтерактивні методи навчання, психологічні особливості.

Tetiana HUSIEVA

I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the
Ministry of Health of Ukraine

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE IN PHYSICAL THERAPIST STUDENTS

The article is devoted to the theoretical analysis of the psychological features involved in the formation of communicative skills among physical therapy students. The study highlights the importance of communicative competence as a fundamental component of professional training for future physical therapists. Communicative competence is examined through its key structural components: cognitive, emotional-evaluative, and behavioral. The cognitive component encompasses the knowledge required for effective communication, including ethical standards, cultural norms, and the principles of professional discourse. The emotional-evaluative component involves empathy, the ability to understand the emotional states of others, and creating trustful relationships with patients. The behavioral component focuses on developing adaptive communication strategies, including verbal and non-verbal interaction, self-regulation, and the ability to navigate challenging communicative scenarios.

The paper also analyzes the professional specificity of physical therapists' communication, emphasizing the need for adaptability and empathy in establishing effective relationships with patients, especially those requiring long-term rehabilitation. Effective

methods of developing communicative skills in students are described, including role-playing, simulation technologies, feedback methodologies, and interactive discussions. These approaches aim to enhance students' ability to engage in professional dialogue, resolve conflicts, and create a supportive therapeutic environment.

Moreover, the study emphasizes the role of modern educational technologies, such as virtual simulations and digital platforms, in providing students with opportunities to practice communication in a controlled and diverse environment. The importance of integrating interdisciplinary approaches to education, which combine psychological, pedagogical, and medical knowledge, is also underlined.

Furthermore, the article highlights the significance of creating a motivational educational environment and providing opportunities for reflection as essential conditions for fostering communicative competence. The findings suggest that integrating modern pedagogical techniques and emphasizing the psychological aspects of communication in the curriculum can significantly improve the professional readiness of future physical therapists.

Key words: communicative skills, communicative competence, physical therapists, interactive teaching methods, psychological features.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

У сучасній системі охорони здоров'я України фізичні терапевти відіграють важливу роль у відновленні та підтримці здоров'я пацієнтів. Адже нинішнє суспільство характеризується прогресивним зниженням стану здоров'я українців і зростанням числа тих осіб, які потребують реабілітації, тобто відновлення втраченого здоров'я. Для ефективної роботи в цій галузі необхідно не тільки володіти медичними та фізіотерапевтичними знаннями, а й мати розвинені комунікативні навички. Від здатності фізичного терапевта взаємодіяти з пацієнтами залежить не тільки якість наданих послуг, але й емоційний стан пацієнта, його мотивація до відновлення та виконання терапевтичних рекомендацій. Те, як сформульоване запитання під час інтерв'ю з пацієнтом, впливає на те, чи пацієнт слухає, розуміє, що йому потрібно робити, чи впевнений він у користі вправи та чи готовий дотримуватися протоколу згідно з інструкціями. Роль комунікації полягає не лише в передачі медичних знань, але й у створенні атмосфери довіри, емпатії та мотивації, що значною мірою сприяє позитивним результатам лікування.

Таким чином, особливості професійної комунікації у сфері фізичної реабілітації виходять за межі звичайних навичок міжособистісної взаємодії. Вони включають вміння активно слухати, надавати емоційну підтримку, розуміти невербальні сигнали пацієнта, правильно формулювати та доносити інструкції, а також здатність до мотиваційної комунікації.

У цьому контексті процес формування комунікативної компетентності стає важливим компонентом якісної підготовки майбутніх фахівців із фізичної терапії та реабілітації у закладах вищої

освіти, здатних володіти фаховими знаннями, вміннями та навичками, готових до постійного професійного зростання, соціальної та професійної мобільності, ефективної роботи за фахом на рівні світових стандартів і творчо підходити до вирішення неординарних питань, тобто компетентних фахівців, які глибоко розуміють і знають свою роль у суспільстві, вміють творчо використовувати набуті знання на практиці. Адже, створення оптимальних умов для життєдіяльності людей, які потребують відновлення втраченого контакту з довкіллям, корекції та наступної психолого-педагогічної реабілітації, трудової адаптації й інтеграції в соціум, належить до першочергових державних завдань.

Тому необхідність формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців на належному рівні вимагає як оновлення змісту навчальних програм, так і впровадження нових освітніх методик для набуття комунікативних навичок та їх трансформації у практичну площину [5].

Аналіз досліджень та публікацій

Проблема фахової комунікації майбутніх медичних працівників не є новою, проте нині, в умовах реформ у сферах охорони здоров'я й освіти вона набуває все більшого значення, оскільки для закладів вищої освіти надзвичайно важливо підготувати фахівців, здатних відповідати якісно новим вимогам. Оскільки професійна діяльність фізичних терапевтів передбачає постійний контакт із пацієнтами, колегами та іншими фахівцями, комунікативна компетентність стає невід'ємною складовою їхньої професійної компетенції. Саме здатність ефективно взаємодіяти, будувати довірливі стосунки з пацієнтами, коректно доносити інформацію та розуміти потреби іншої людини значною мірою визначають успішність лікувального процесу та реабілітації.

Дослідженням комунікативної компетентності фахівців різних спеціальностей займалися Т. Бутенко, І. Данченко, Н. Завініченко, О. Касаткіна, І. Козубовська, О. Краєвська, С. Макаренко, В. Назаренко, М. Тимофієва, А. Хом'як, В. Черевко та ін. Над питанням вдосконалення професійної комунікативної підготовки майбутніх фахівців медичної сфери працювали сучасні вітчизняні науковці (І. Гуменна, А. Левицька, Л. Манюк, К. Орду, С. Поплавська, Н. Шигонська та ін.). Питання комунікативної компетентності фізичних терапевтів було предметом дослідження таких науковців як О. Андрійчук, Н. Атаманчук, О. Бісмак, Л. Волошко, М. Дем'янчук, І. Смоляр, О. Лазарева та ін.

Формулювання цілей статті

Метою статті є виявлення психологічних особливостей, що впливають на формування комунікативної компетентності у студентів-фізичних терапевтів, а також визначення ефективних підходів для розвитку цієї компетентності у рамках професійної підготовки майбутніх фахівців.

Виклад основного матеріалу

Як зазначають І. Мезенцева, О. Павлович, В. Ярликова, для фахівця в галузі фізичної реабілітації (терапії) вагоме значення має комунікативна компетентність, оскільки під час виконання своїх професійних обов'язків йому доводиться безпосередньо комунікувати з різними людьми, використовуючи вербальні та невербальні засоби комунікації, уміти встановлювати контакт, вести бесіду з пацієнтом, слухати його тощо [8].

Під комунікативною компетентністю розуміють «здатність до спілкування та інтерактивної взаємодії, дотримання норм і культури спілкування, прийнятих в даному професійному середовищі, що фасилітує досягнення фахівцем мети професійної діяльності» [9, с. 46].

Згідно з дослідженнями таких науковців, як О. Андрійчук та М. Дем'янчук, комунікативна компетентність охоплює широкий спектр умінь, серед яких основну роль відіграють здатність до вербальної та невербальної взаємодії, вміння розуміти емоційний стан пацієнта і адаптувати свою поведінку до ситуації [1; 6].

В роботі Н. Атаманчук [2] звертається увага на те, що «висока комунікативна компетентність фахівця з фізичної терапії, ерготерапії – це: вміння та навички взаємодії з людьми різного віку; адекватне і правильне передавання інформації про стан здоров'я та механізм його відновлення; прагнення зрозуміти іншу людину; вміння оптимально підтримувати психофізичний стан людини; впевненість у собі; задоволення спілкуванням; дотримання в своїй поведінці певних етичних норм, виконання професійних обов'язків відповідно до потреб особистості, вимог суспільства, професійних принципів».

Розглядаючи комунікативну компетентність фахівця з фізичної терапії та реабілітації, варто звернути увагу на її компоненти. Зокрема, теоретичний аналіз науково-психологічних джерел дозволив зробити висновок, що багато дослідників виділяють такі основні компоненти комунікативної компетентності: когнітивний (усвідомлення необхідних знань і умінь), емоційно-оцінний (емпатія, розуміння внутрішнього світу пацієнта) та поведінковий (здатність до адаптації й самоконтролю в процесі спілкування). Кожен із цих компонентів виконує особливу

роль у процесі професійного спілкування та має важливе значення для підготовки майбутнього фізичного терапевта.

Зокрема, когнітивний компонент охоплює знання, необхідні для професійного спілкування. Це знання про етичні стандарти, соціальні норми, культурні особливості, а також принципи ділового спілкування. Студенти фізичні терапевти мають знати, як передавати інформацію пацієнтові чітко, зрозумілою мовою, уникаючи складних термінів або жаргону, особливо в спілкуванні з літніми людьми та пацієнтами з обмеженими знаннями в медичній сфері.

Емоційно-оцінний компонент включає вміння фізичного терапевта розуміти емоційний стан пацієнта та співпереживати йому. Для цього студенти мають розвивати навички активного слухання, емпатії, а також здатність створювати атмосферу довіри. Фахівець, який володіє високим рівнем емпатії, легше налагоджує контакт з пацієнтом, що позитивно впливає на процес реабілітації та підвищує задоволення від лікування.

Поведінковий компонент передбачає розвиток у студентів здатності адаптувати свою комунікативну поведінку до потреб пацієнта та ситуації.

Відповідно це включає як вербальні, так і невербальні комунікаційні навички: правильне використання тону голосу, міміки, жестів, а також умінь управляти власними емоційними реакціями.

За словами О. Андрійчука, навички ефективної комунікації з пацієнтом є важливим аспектом роботи фізичного терапевта, спрямованим на встановлення взаєморозуміння та співпрацю. Цей процес починається вже з першого візиту пацієнта до фахівця. Від успішності цієї взаємодії залежить ефективність реабілітації [1, с. 11].

Особливості спілкування в сфері фізичної терапії та реабілітації включають роботу з людьми, які знаходяться у фізичному дискомфорті або емоційній напрузі через тривалий процес реабілітації. Такі аспекти як рівень довіри, емоційна підтримка та правильне мотиваційне спілкування мають вирішальне значення для ефективного відновлення пацієнта. Особливу увагу слід приділяти розвитку навичок, які сприяють створенню партнерських відносин з пацієнтом. Сюди належить умінь слухати та розуміти пацієнта, уникати бар'єрів у спілкуванні, використовувати просту, зрозумілу мову, а також делікатно передавати складну інформацію.

Як зазначають О. Бісмак і Л. Волошко [3; 4], здатність фізичного терапевта адаптувати свою комунікативну стратегію до особистих потреб і стану пацієнта є ключовою умовою успішної професійної діяльності. Такі умови вимагають індивідуального

особистісного підходу, гнучкого використання різноманітних, креативних, сучасних педагогічних методів, які будуть спрямовані не тільки на засвоєння і накопичення теоретичних фахових знань, умінь, навичок на кожному занятті, але й набуття та вдосконалення комунікативної компетентності, виховання креативної особистості майбутніх фахівців охорони здоров'я у сферах загальної і професійної комунікації [8].

Специфіка комунікації в професії фізичного терапевта обумовлює необхідність цілеспрямованого формування комунікативної компетентності та вимагає комплексного підходу, що включає різноманітні педагогічні методи, які дозволяють розвивати вербальні та невербальні навички спілкування, емпатію, здатність до саморегуляції та інші важливі для фахівця вміння.

Зокрема, формуванню комунікативної компетентності майбутнього фізичного терапевта найбільш на нашу думку, сприяють наступні методи навчання.

Одним із таких методів є рольові ігри. Майбутні фізичні терапевти мають змогу моделювати типові ситуації професійної діяльності, відтворювати різні комунікативні сценарії, взаємодіючи з «пацієнтами» або один з одним, що допомагає відпрацьовувати мовленнєві стратегії, вивчати реакції на поведінку партнера та адаптувати свою комунікаційну тактику.

Використання в навчальному процесі симуляційних технологій та віртуальних пацієнтів для моделювання клінічних випадків дозволяє студентам практикувати комунікативні навички, такі як активне слухання, емпатію та вміння адаптувати інформацію до рівня розуміння пацієнта.

Кейс метод, який передбачає обговорення реальних або змодельованих клінічних кейсів у групах дозволяє студентам розвивати аналітичне мислення, оволодівати навичками ведення дискусії та аргументації, що також є важливими для майбутньої професійної діяльності фізичного терапевта. Такі обговорення підвищують здатність до співпраці, уважність до партнера, що є ключовими для налагодження ефективної комунікації з пацієнтами та колегами.

Також ефективним є проведення практичного заняття у формі тренінгу, який спрямований на навчання ефективній міжособистісній взаємодії, конструктивних моделей поведінки. Тренінг сприяє формуванню не лише специфічних навичок з окресленої проблематики, а й допомагає навчитися уважно слухати співрозмовників, сприймати їх доброзичливо, шукати в них позитивні якості, взаємодіяти та

співпрацювати, змінювати неконструктивне ставлення до людей на більш ефективну модель співробітництва.

Окрім зазначених вище методів варто звернути увагу і на створення певних психологічних та організаційно-методичних умов.

Професійна спрямованість навчання та висока мотивація студентів – інтерес до професії та бажання самовдосконаливатися значно підвищують ефективність формування комунікативних навичок. Підтримка викладачів – педагогічна майстерність викладачів, їх здатність до емпатії та підтримки сприяють створенню позитивного психологічного клімату на заняттях. Застосування сучасних навчальних технологій – інтерактивні методи навчання дозволяють створити динамічне освітнє середовище, яке стимулює студентів до активного засвоєння знань та навичок. Розвиток рефлексії – можливість аналізувати власний досвід, помилки, досягнення є основою для самовдосконалення та подальшого розвитку.

Також вагомою у формування комунікативних навичок є практика студентів-фізичних терапевтів. Реальні ситуації взаємодії з пацієнтами дозволяють їм вчитися налагоджувати контакт, виявляти емпатію та застосовувати техніки активного слухання.

Кожен із цих методів передбачає свою систему комунікативного впливу, що складається з комплексу різноманітних прийомів. Усі вони спрямовані забезпечувати ефективність комунікативного процесу.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Високий рівень сформованості комунікативної компетентності забезпечує ефективну взаємодію фізичного терапевта з пацієнтами, колегами та іншими учасниками реабілітаційного процесу. Особистісно орієнтовані та інтерактивні методи навчання майбутніх фахівців, такі як рольові ігри, симуляційні технології, кейс-методи, тренінги та інтерактивні обговорення, сприяють глибокому засвоєнню ними комунікативних стратегій. Ці стратегії дозволяють студентам моделювати різноманітні професійні ситуації, відпрацьовувати мовленнєві стратегії та аналізувати результати взаємодії.

Також ключову роль у формуванні комунікативної компетентності відіграє практика, яка забезпечує реальні умови для взаємодії з пацієнтами. У цих майбутні фізичні терапевти набувають досвіду налагодження контактів, виявлення емпатії та ефективного подолання комунікативних бар'єрів. До важливих психологічних особливостей формування комунікативної компетентності можемо

віднести професійну спрямованість навчання, високу мотивацію студентів, підтримку викладачів та створення позитивного психологічного клімату.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в проведенні аналізу взаємозв'язку між емоційним інтелектом і комунікативною компетентністю, впровадженні у навчальний процес додаткових методів та технік для формування комунікативної компетентності майбутніх фізичних терапевтів.

Література

1. Андрійчук О. Підготовка фізичних терапевтів до практичної діяльності. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини. 2019. № 14. С. 10-14.
2. Атаманчук Н.М. Формування комунікативної компетентності фахівців з фізичної терапії, ерготерапії. *Фізична реабілітація та здоров'язберезувальні технології* : реалії та перспективи : зб. наук. матеріалів VI Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. з міжнар. участю, 19 листоп. 2020 р. Полтава : Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2020. С. 95-97.
3. Бісмак О. Формування інформаційно-комунікаційної компетентності майбутніх фахівців з фізичної реабілітації. *Освітологічний дискурс*. 2017. № 3-4 (18-19). С. 338-351. <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2017.3-4.3851>
4. Волошко Л.Б. Фізичний терапевт як суб'єкт професійної взаємодії. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія : Педагогічні науки. 2018. № 152 (1). С. 16-18.
5. Галіяш Н.Б., Бількевич Н.А., Петренко Н.В. Формування комунікативної компетентності як фундаментальної складової професії лікаря. *Медична освіта*. 2019. (2). С. 67-74. <https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2019.2.10346>
6. Дем'янчук М. Комунікативна підготовка майбутніх бакалаврів фізичної реабілітації в медичній академії – виклик часу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 49. Т. 1. С. 192-197.
7. Кукса Н., Карпенко Ю. Практико-орієнтоване навчання майбутніх фахівців з фізичної терапії, ерготерапії у процесі підготовки до професійної діяльності. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2022. № 1. С. 49-56. [https://doi.org/10.31865/2077-1827.1\(101\)2022.264938](https://doi.org/10.31865/2077-1827.1(101)2022.264938)

8. Мезенцева І.В., Павлович О.С., Ярликова В.Д. Особливості комунікації фізичного терапевта з пацієнтами при наданні реабілітаційних послуг. *Rehabilitation and Recreation*. 2022. № 12. С. 60-66.
9. Примачок Л.Л. Порівняльне дослідження стану сформованості професійної компетентності у фахівців з фізичної реабілітації з різним стажем роботи. *Актуальні проблеми психології*. 2019. Т. І. Вип. 54. С. 43-54.
10. Смоляр І., Лазарева О. Результати діагностики складових комунікативної компетентності майбутніх фізичних терапевтів. *Спортивна медицина, фізична терапія та ерготерапія*. 2023; 2 : 176-181 <https://doi.org/10.32652/spmed.2023.2.176-181>
11. Траверсе Г.М., Мизгіна Т.І. Роль розвитку комунікативних навичок у студентів – майбутніх ерготерапевтів. *Фізична реабілітація та здоров'язбережувальні технології: реалії і перспективи* : зб. наук. матеріалів VII Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. з міжнар. участю, 23 листоп. 2021 р. Полтава : Нац. ун-т імені Юрія Кондратюка. 2021. С. 83-85.

References

1. Andriychuk O. Pidhotovka fizychnykh terapevtiv do praktychnoy diyal'nosti. *Visnyk Kam"yanets'-Podil's'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Ohiyenka. Fizyчне vykhovannya, sport i zdorov'ya lyudyny*. 2019. № 14. S. 10-14.
2. Atamanchuk N.M. Formuvannya komunikatyvnoyi kompetentnosti fakhivtsiv z fizychnoy terapiyi, erhoterapiyi. *Fizychna rehabilitatsiya ta zdorov'язberezhuvai'ni tekhnolohiyi: realiyi ta perspektyvy*; zб. наук. materialiv VI Vseukr. nauk.-prakt. internet-konf. z mizhnar. uchastyu, 19 lystop. 2020 r. Poltava : Natsional'nyy universytet imeni Yuriya Kondratyuka, 2020. S. 95-97.
3. Bismak O. Formuvannya informatsiyno-komunikatsiynoyi kompetentnosti maybutnikh fakhivtsiv z fizychnoyi rehabilitatsiyi. *Osvitlohichnyy dyskurs*. 2017. № 3-4 (18-19). S. 338-351. <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2017.3-4.3851>
4. Voloshko L. B. Fizychnyy terapevt yak sub"yekt profesiynoyi vzayemodiyi. *Visnyk Chernihivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu*. Seriya: Pedahohichni nauky. 2018. № 152 (1). S. 16-18.
5. Haliyash N. B., Bil'kevych N. A., Petrenko N. V. Formuvannya komunikatyvnoyi kompetentnosti yak fundamental'noyi skladovoyi profesiyi likarya. *Medychna osvita*. 2019. (2). S. 67-74. <https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2019.2.10346>
6. Demyanchuk M. Komunikatyvna pidhotovka maybutnikh bakalavriv fizychnoyi rehabilitatsiyi v medychniy akademiyi – vyklyk chasu. *Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk*. 2022. Vyp. 49. T. 1. S. 192-197.
7. Kuksa N., Karpenko YU. Praktyko-oriyentovane navchannya maybutnikh fakhivtsiv z fizychnoyi terapiyi, erhoterapiyi u protsesi pidhotovky do profesiynoyi diyal'nosti. *Humanizatsiya navchal'no-vykhovnoho protsesu*. 2022. № 1. S. 49-56. [https://doi.org/10.31865/2077-1827.1\(101\)2022.264938](https://doi.org/10.31865/2077-1827.1(101)2022.264938)
8. Mezentseva I. V., Pavlovych O. S., Yarlykova V. D. Osoblyvosti komunikatsiyi fizychnoho terapevta z patsiyentamy pry nadanni rehabilitatsiynykh posluh. *Rehabilitation and Recreation*. 2022. № 12. S. 60-66.

9. Prymachok L. L. Porivnyal'ne doslidzhennya stanu sformovanosti profesinyanoi kompetentnosti u fakhivtsiv z fizychnoyi reabilitatsiyi z riznym stazhem roboty. Aktual'ni problemy psykholohiyi. 2019. T. I. Vyp. 54. S. 43-54.

10. Smolyar I, Lazaryeva O. Rezul'taty diahnostryky skladovykh komunikatyvnoyi kompetentnosti maybutnikh fizychnykh terapiyv. Sportyvna medytsyna, fizychna terapiya ta erhoterapiya. 2023;2:176-181 <https://doi.org/10.32652/spmed.2023.2.176-181>

11. Traverse H.M., Myz'hina T.I. Rol' rozvytku komunikatyvnykh navychok u studentiv - maybutnikh erhoterapevtiv. Fizychna reabilitatsiya ta zdorov'yazberezhuval'ni tekhnolohiyi: realiyi i perspektyvy : zb. nauk. materialiv VII Vseukr. nauk.-prakt. Internet-konf. z mizhnar. uchastyu, 23 lystop. 2021 r. Poltava : Nats. un-t imeni Yuriya Kondratyuka. 2021. S. 83-85.